

"Os lavadoiros son lugares vivos, plenos de saber, de conciencia e memoria"

(Ana Isabel Filgueiras, arqueóloga do patrimonio inmaterial)

Lúa Catuxa Aguete Naveira – creación fotográfica
Pilar Naveira González – documentación e textos

O CANTO

Dime naiciña, cá sede que teño,
onde vou beber?

Dime naiciña, có corpo luxado,
onde lavo a pel?

Garda o segredo da fonte da vida,
honra o que brota entre pedras manidas,
por que ti es auga que portas a vida
que habita entre mares e terras chovidas

Vieiros andados por tempos pasados,
mulleres de vello que saben dos regos,
das augas que abrollan da terra pisada,
mulleres antergas que falan cás fadas

Vente comigo meniña e co gando
que eu levo a roupa cangando o canastro,
porta-la sella e enchida traerala
de auga fresca, da auga levada

A LENDA

Renderlle culto ás fontes naturais e ós mananciais, xa que foron quen de ser consagradas á divindade por moitas culturas.

O mundo dos lavadoiros e as fontes era maiormente feminino. Elas eran as que sabían dos nacentes, dos gurgullos, dos recunchos onde agromaba o manancial. Elas, portadoras de vida desde a propia fertilidade, encargadas tamén de relacionarse co elemento auga, sangue da terra que nutre e fai renacer a vida.

Os nosos corpos son maiormente auga, a Terra é maiormente auga.

Ir por auga para beber, para regar. Levar o gando tamén a beber, ir lavar...Sen auga non hai vida, e iso era encomenda feminina (aínda agora noutros lares onde as billas non son unha realidade).

Ao redor das augas sempre conviviron espíritos femininos, mouras e sereas que aparecen en pozas, fontes e lavadoiros. Un escenario preñado de lendas e que dan pé a curiosas interpretacións.

Para os homes o estereotipo da sensualidade e da beleza, do desexo e da atracción. Con este ollada lendaria, a imaxe da lavandeira que levaba á perdición do home. Ela, muller chamada á luxuria pois a tradición afirmaba que naqueles lugares estouparba a paixón máis intensa. É ben de entender xa que a auga é a canle por onde flúen facilmente as emocións. No rural, o erotismo flirteaba ca sensualidade da paisaxe baixo o anonimato e o segredo cómplice da natureza. A mitoloxía pinta ás lavandeiras entre escenas de amor furtivo, converténdoas en ideais de beleza ou seres cativadores, como sereas de río que se peiteaban preto da auga e que se transformaban en serpes. As fontes e as beiras dos ríos son algúns dos lugares de residencia e aparición das mouras.

A MULLER

Os lavadoiros son depósitos de memoria onde as mulleres lavaban non só os trapos propios ou alleos no sentido máis literal da palabra, senón intimidades e estigmas sociais. Renovábase e limpábase a sucidade física e moral. Falábase de todo, sabíase escoitar, a comunicación era comunitaria e fomentábase o encontro e a deliberación, transcendendo a nostalxia e o folclore. Este era un traballo colectivo.

“O lavar non quita o falar”

O lavadoiro era o escenario perfecto para saber, dicir, namorar, rexeitar...remansos onde o tempo se detiña ou seguía transcorrendo ao fluír dun cano.

En ocasións, esa particular relación co entorno, o traballo e a identidade de xénero, facilitaban a aparición de escenarios liberadores, nos que as lavandeiras

conversaban, rían, cantaban, regueifaban, afianzando vínculos solidarios nun compañerismo que aliviaba as penurias, sacrificios e dificultades cotiás.

"O que se di aquí vai polo río"

Os homes acostumaban a mocear indo polo pobos, nas feiras ou romaría pero no lavadoiro eran elas a iniciativa e o reclamo. Era terreo feminino.

***"Moreniña, ti es o demo, que me andas tentando. Vou ao rio, vou á fonte, sempre te encontro lavando"* (trad.)**

***"Mariquiña foi á fonte, canto tarda que non ven, ou rompeu a cantariña, ou se namorou de alguén"* (trad.)**

O OFICIO

Lavandeiras e augadoras de profesión eran traballo de mulleres humildes, estas exercían o oficio como un complemento do seu traballo doméstico. Coa revolución industrial, o traballo de lavandería foi un oficio colateral da prosperidade das clases burguesas. O traballo era duro, sobre todo o das lavandeiras que castigaban duramente os seus corpos. A humidade perseguía a estas mulleres que envellecían prematuramente e sufrián acotío enfermidades como deformidade dos membros ou problemas de articulacións e de pel derivados da exposición a certos produtos como cinza ou sosa usada para branquear a roupa. Con frieras no inverno e chagas nas mans todo o ano.

O LAVADOIRO

Os primeiros, a pedra no río ou simplemente o lugar onde a auga era abundante, a carón dun manancial ou mina. Empregábanse pedras planas de base para fregar a roupa. E para poñela a clarexar prestaba que houbera un prado cerca. Iso podía acontecer ben lonxe da aldea co que iso supuña de esforzo e sacrificio (daquela os camiños non eran os de agora).

Como construcción concreta para ese fin, os primeiros lavadoiros carecían de tellado pero xa estaban máis preto das casas, mellorando así a calidade de vida das xentes (sobre todo das mulleres). Aforrábansen as viaxes ata o río, lavábase a roupa e melloraban en xeral as condicións hixiénicas das persoas e as súas casas.

Estas obras eran deseñadas con moito coidado. Por un lado había que sanear o manancial, conducilas augas por gravidade ata abastecer os canos e a pía. Facer muros de contención e crear canles (levadas) para aproveitar as augas que rebordaban para as regas.

O MÉTODO

Chama as túas veciñas.

Vente, rapasa, vente, miniña; vente lavar no pilón da fontiña (trad.)

As nenas e os nenos pódense encargar de carrexar a auga nas sellas.

No camiño xa se poden ir botando uns contos e unhas cantiguiñas.

Preparar a pedra onde se vai lavar, tela limpia é importante para acadar un bo resultado no lavado.

Separa a roupa branca da de cor. E como as augas estarán más limpas ao principio, comeza pola branca (tamén terá que ir ao clareo e levará más tempo).

Empapa e enxaboa peza a peza,...e frega, empuxando a roupa contra a pedra. Se a mancha é difícil insiste, frega e refrega.

Amorea a roupa enxaboadas para que vaia amolecendo.

Logo, peza a peza mergúllaa na auga e zapatéala contra o lavadoiro. O golpear sobre a pedra éche terapéutico para liberar a rabia, tensión ou tristuras. Aproveita se o necesitas!

....i o batidor compás da lavandeira que cos brancos liños contra unha pedra dá” (Rosalía de Castro)

Así quedará limpia e aclarada.

Despois, escorrela ben torcéndoa (compre decir que as prendas delicadas non se deben retorcer) Se precisas axuda para esta tarefa non tes más que pedilo. Entre dúas sempre se fixo máis forza!

As prendas brancas unha vez enxaboadas, fregadas e refregadas, tes que botalas ao clareo (insisto, enxaboadas). Esténdeas ao sol sobre as herbas ou mellor nos toxos para que non queden manchas verdes na roupa. A luz elimina as manchas más difíciles e axuda a recuperar a súa branura.

De cando en vez terás que salpicar a roupa para que non se seque.

Cando xa o sol fixo o seu traballo volve ao paso anterior para aclarar e escorrer as prendas.

Agora xa reluentes poden quedar a secar nos toxos dos arredores.

Durante o inverno e sen sol a roupa volvía para casa sen clareo e sen secado. Non había outra!

Eu cantar, cantaba ben, gracia, xa non teño moita; quédame n-o lavadoiro cando vou lavar á roupa (trad.)

FONTES E INFORMACIÓN:

-Para o traballo de investigación de campo:

Alberto Varela (*Ludeiro – Antas de Ulla*)

Belén Calvo (*O Cruceiro – Antas de Ulla*)

Indispensables, sen a vosa axuda esto sería imposible, mil grazas!

-Composición fotográfica (sellas):

Luis Dourado (*Os Tres da Ulloa - Monterroso, tenda de antigüidades*)

-Investigación documental:

<https://acorunhadasmulleres.gal/o-oficio-de-lavar/>

<https://elasombrario.publico.es/vuelvan-hablar-viejos-lavaderos-piedra/>

<https://www.asociacionbuxa.com/patrimonio/detalle/522>

<https://compostelaverde.santiagodecompostela.gal/places/fonte-e-lavadoiro-do-outeiro/>

<https://www.elcorreogallego.es/hemeroteca/lavando-pureza-CFCG108291>